

Електронна газета

Риторична культура вчителя-оратора

Тема:

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Мова повинна витікати та розвиватися зі знання предмета. Якщо ж оратор не вивчив його, то всяке красномовство є марним, дитячим зусиллям Цицерон

Найбільшим класиком античного красномовства й теоретиком ораторського мистецтва був давньоримський оратор і політик Марк Тулій Цицерон. Три трактати про красномовство відображають багаті знання античної риторики і його власний практичний досвід як найбільшого римського оратора. Це праці – «Про оратора», «Брут, або Про знаменитих спікерах», «Оратор» – пам'ятки античної теорії словесності, античного гуманізму, що мали глибокий вплив на всю європейську культуру.

Якими ж були погляди Цицерона на ораторське мистецтво? У трактаті «Про оратора» він вибирає вільну форму філософського діалогу, що дозволило митцю слова викладати матеріал проблемно, дискусійно, приводячи та зважуючи всі аргументи за і проти. Цицерон нарікає на те, що красномовство серед всіх наук і мистецтв має найменше представників. І це не випадково. На його думку, справжніх професійних ораторів мало, тому що красномовство – щось таке, що дається важче, ніж це здається. Красномовство народжується з багатьох знань і умінь. «Справді, – пише він, – адже тут необхідно засвоїти найрізноманітніші знання, без яких швидкість у словах безглузда й смішна; необхідно надати краси самій мови не тільки добром, а й розташуванням слів; і всі порухи душі, якими природа наділила рід людський, необхідно вивчити до тонкощів, бо вся міць і мистецтво красномовства в тому і повинні виявлятися, щоб або заспокоювати або збуджувати душі слухачів. До всього цього повинні долучатися гумор і дотепність, освіта, гідна вільної людини, швидкість і стислість як у відображенні, так і у відтворенні. Крім того, необхідно знати всю історію давнини, щоб черпати з неї приклади; не можна також випускати знайомства із законами і цивільними правами.

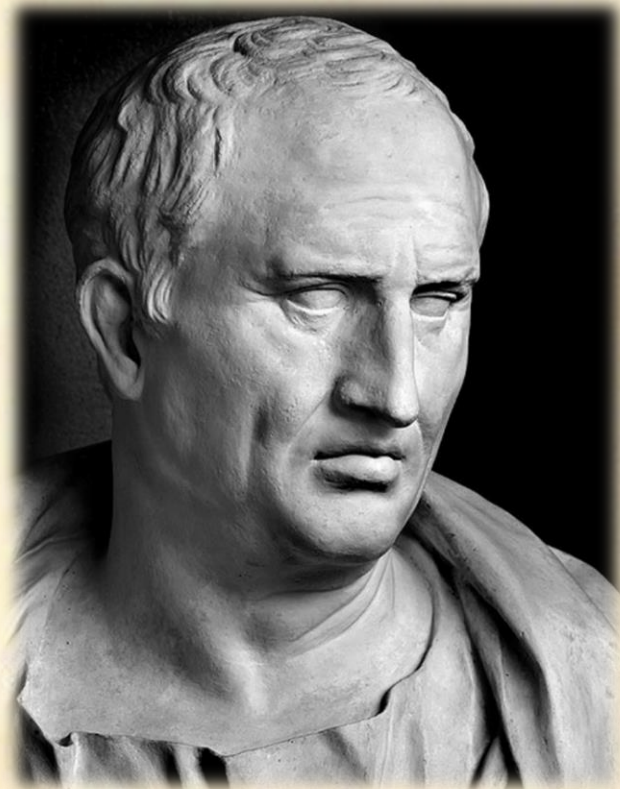
Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Погляди Цицерона: від минулого до сьогодення

Чи треба мені ще говорити щось про саме виконання, яке вимагає правильності й рухів тіла, і жестикуляції, і виразу обличчя, і відтінку голосу?.. Нарешті, що сказати мені про скарбницю всіх пізнань – пам'ять? Адже зрозуміло, що коли наші думки й слова, знайдені й обдумані, не будуть доручені їй на зберігання, то всі достоїнства оратора, якими б вони не були блискучими, загинуть».

Які ж умови для оратора за Цицероном найважливіші? По-перше, природне обдарування, жвавість розуму й почуття, розвиток і запам'ятовування; по-друге, вивчення ораторського мистецтва (теорії); по-третє, вправи (практика). Власне, у цих твердженнях немає нічого нового, оскільки про це писав ще Аристотель. Тим не менш Цицерон намагався синтезувати попередні теорії, осмислював і на їх основі створив узагальнену теорію ораторського мистецтва.

У першій частині праці “Про оратора” Цицерон намагається створити ідеал освіченого оратора, ритора-політика, який був би одночасно й філософом, й істориком, і знав би право. Історія, філософія та право були в той час загальноосвітніми предметами. “Якщо ж мова йде про те, що по-справжньому чудово, – пише Цицерон, – то пальма першості належить тому, хто і вчений, і красномовний. Якщо ми погодимося назвати його й оратором і філософом, то і сперечатися нема про що, якщо ж розділити ці два поняття, то філософи виявляться нижче ораторів, тому що досконалий оратор володіє всіма знаннями філософії, а

філософ далеко не завжди володіє красномовством оратора; і дуже шкода, що філософи цим нехтують, бо це, здається, могло б послужити завершенням їх освіти”. Таким є образ ідеального оратора за Цицероном, того, що вирізняється з натовпу та здатний вести його за собою.

Шугурова Валерія, 231 група

Взгляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Вчення Цицерона як шлях до становлення ідеального оратора

*...красномовство є щось таке, що дається
більш важко, ніж це здається, і
народжується з багатьох знань і
старань...*

Цицерон

З найдавніших часів риторики була однією з основоположних дисциплін, котрі слугували всебічному гармонійному розвитку людини. Батько риторики, видатний давньоримський оратор Марк Туллій Цицерон зазначав: *«Краща у світі мета – стати хорошою людиною».*

Цицерон був яскравим представником давньоримської еліти, державним і політичним діячем, філософом, адвокатом, літератором, публіцистом, теоретиком і практиком риторики. Найбільше сьогодні Цицерона знають як блискучого оратора, адже він розробив засади римського красномовства, котрими користуються і сьогодні, а також став новатором, заявивши про потребу теоретичної підготовки промовця.

Чи втратили актуальність поради Цицерона у третьому тисячолітті? З'ясувати це ми можемо, переглянувши вимоги до ратора, висвітлені у праці «Три трактати про ораторське мистецтво»: *«...необхідно засвоїти найрізноманітніші знання, без яких швидкість у словах є безглуздою й смішною; необхідно надати красу самому мовленню, і не лише відбором, але й розташуванням слів; й усі порухи душі, якими природа наділила рід людський, необхідно вивчити до тонкощів, тому що уся міць і мистецтво красномовства полягають у тому, щоб або заспокоювати, або збуджувати душі слухачів. До всього цього мають приєднатися гумор і дотепність, освіта...».* Як

ми знаємо, важливу роль у відновленні національних традицій відіграють культурно наукові передумови, тому звернутися до витоків красномовства є доречним.

Яким же має бути справжній оратор? Цицерон дає відповідь на це запитання у трактатах «Про оратора», «Брут», «Оратор»: *«...я опишу його таким, яким, можливо, ніхто і не був. Адже я не дошукуюся, хто це був, а досліджую, якою має бути та неперевершена досконалість».* Найважливішими є глибоке знання предмета промови і теорії красномовства. Починати вивчення останньої необхідно з основ: мети виступу, завдань оратора, родів і видів красномовства, композиції мовлення, засобів художньої виразності, невербальної культури промовця тощо. У працях окремо наголошено на

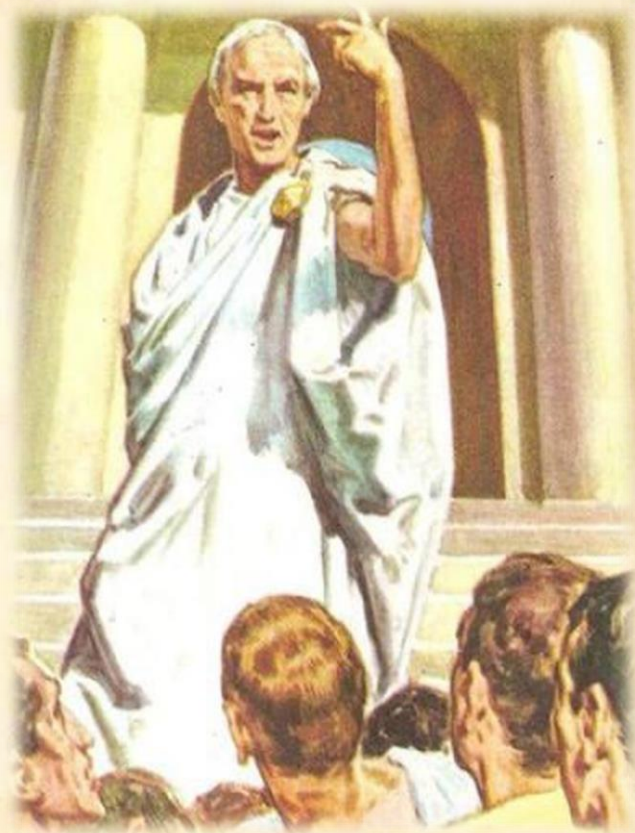

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

попередній підготовці: *«...хоч і корисно виступати іноді без підготовки, набагато корисніше, однак, дати собі час на роздуми і через це говорити більш ретельно і старанно».* Окрім основ риторичної теорії, оратор має знати художню літературу, філософію, історію, психологію, аби віднаходити доречні й яскраві приклади, а також торкатися найтонших струн душі слухачів, адже *«Досягти цього красномовством може тільки той, хто глибоко зрозумів людську природу, людську душу й причини, які примушують її спалахувати й заспокоюватися».*

Особливої уваги батько риторики надавав глибині змісту викладу, не відкидаючи форми: *«Мудрість у змісті».* Чільне місце відводиться необхідності краси і правильності мови, ритмічності мовлення, доречності жестів і міміки промовця: *«...спосіб мовлення і здатність до проголошення промови засновані на трьох засадах: по-перше, привернути увагу слухачів; по-друге, навчити їх; по-третє, збудити. Перше вимагає м'якості мовлення, друге – дотепності, третє – сили».* Згідно з поглядами Цицерона, обов'язок оратора полягає у наступному: знайти що сказати, розташувати матеріал, надати йому словесного втілення, закріпити промову у пам'яті, виголосити. Минуло два тисячоліття, а етапи підготовки до виступу не змінилися! Так само є незмінно актуальними слова великого оратора: *«...пальма першості належить тому, хто є і освіченим, і красномовним».*

Отже, мистецтво красномовства повинне служити високій благородній меті і якщо ви прагнете стати ідеальним оратором, вам необхідно знайти гідного наставника і *«вловити усе краще, що є у цьому взірці».* Хіба Цицерон не найкращий приклад для наслідування? Головне пам'ятайте: *«Поетами народжуються, ораторами стають»!*

Назаренко Юлія, 231 група

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Повчання Цицерона крізь віки та тисячоліття

*Є два мистецтва, які можуть звести
людину на вищий щабель:
одне – мистецтво гарного полководця,
інше – мистецтво гарного оратора.
Цицерон*

В історії людства зустрічаються такі особистості, які, одного разу з'явившись на обрії, проходять потім через століття, через тисячоліття, через всю доступну нашому розумовому погляду зміну епох і поколінь. Вони є справді «вічними супутниками» людства. Мова може йтися про політичних та державних діячів, про представників науки, культури, мистецтва. У цьому сенсі немає ніяких обмежень. Умова лише одна: відчутний внесок у розвиток людського суспільства, його матеріальне і духовне буття. До числа таких «вічних супутників» людства належить, поза сумнівом, і Марк Туллій Цицерон.

Чим же запам'ятався цей оратор давніх часів? В історію риторики і ораторського мистецтва Цицерон ввійшов як блискучий стиліст і натхненний оратор, своїми промовами і письмовими творами сприяв побудові, оформленню та переконливості публічних виступів своїх колег і послідовників. Він незмінно слідував завіту найбільшого оратора античності Демосфена, який говорив, що в ораторському мистецтві *«і перша справа, і друга, і третя є проголошення»*.

Три трактати про ораторське мистецтво відображають багатий досвід античної риторики і власний практичний досвід найбільшого римського оратора. Ці трактати – «Про оратора», «Брут, чи про знаменитих ораторів», «Оратор» – пам'ятки античної

теорії словесності, античного гуманізму, мали глибокий вплив на всю європейську культуру.

І хоч ми є сучасними людьми третього тисячоліття, які йдуть в ногу з часом і слідкують за усіма інноваціями, все ж не повинні забувати про минуле, цуратися його уроків. Тож давайте визначимо, які думки та зауваження видатного римського оратора щодо красномовства є актуальними та значущими в наш час.

Цицерон вважав, що основою ораторського мистецтва є глибоке знання предмета; якщо ж за промовою не стоїть глибокий зміст, засвоєний і пізнаний оратором, то словесне вираження – порожня і дитяча балаканина. У вже названих трактатах розроблена програма підготовки справжнього оратора, який володіє глибоким знанням предмета і засвоїв теорію красномовства. На думку Цицерона, найважливіше для оратора – це словесне вираження думки і проголошення промови. Перша вимога до мови – чистота і ясність вираження думки. Ці дві ознаки досягаються кропітким навчанням і вдосконалюються за допомогою читання зразкових ораторів і поетів. Не можна відкидати те, що ясність мови пов'язана з правильною, нормативною вимовою: оратору необхідно правильно управляти органами мови, диханням і самими звуками мови. Цицерон говорить так: *«Недобре, коли звуки вимовляються занадто підкреслено; також*

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

і тоді, коли х затемнює зайва недбалість; недобре, коли слово вимовляється слабким, вмираючим голосом; також тоді, коли їх вимовляють пихкаючи, як в задишці...». Від ораторів Цицерон вимагав володіння трьома стилями красномовства, які мали на меті різні цілі: простий стиль покликаний переконати, середній – потішити, високий – схвилювати і захопити слухача.

Найбільш важливим є внесок Цицерона в розробку і вдосконалення прийомів риторичної обробки тексту. З давнини дійшло до нас прислів'я: *«Важко сказати коротше, ніж Цезар, і розгорнутіше, ніж Цицерон»*. Цицерон майстерно використовував гнучкість розуму, політ творчої і художньої фантазії. Прагнучи, щоб кожна промова оратора характеризувалася стрункою логічною будовою, була прикрашена вишуканими стилістичними засобами, де зміст і форма створювали б гармонію, становили єдину художню цілісність всебічних і глибоких знань, розмаїття почуттів і досконалості викладу. Можна вважати, що давньоримський оратор створив еталон, до якого слід тягнутися його сучасникам.

Враховуючи всі досягнення Цицерона, – великого майстра ораторського мистецтва – ми не можемо нехтувати його настановами навіть у третьому тисячолітті. Цицерон продемонстрував глибоке проникнення в

сутність ораторського мистецтва, створивши ораторську теорію на основі свого багатого досвіду, який, як я вважаю, не завадило б перейняти кожному.

Панченко Руслана, 231 група

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Вплив Цицерона на становлення ораторського мистецтва та актуальність його поглядів для оратора 21-го століття

Сучасний світ буквально вимагає від нас уміння гарно говорити, презентувати себе, бути оратором. Це слово може лякати Вас, але все не так страшно, як здається на перший погляд. Виголосити блискучу промову – цілком реально! Хоча, щоб цього досягти, потрібно дуже плідно працювати над собою, адже результат нашої промови залежить виключно від нас.

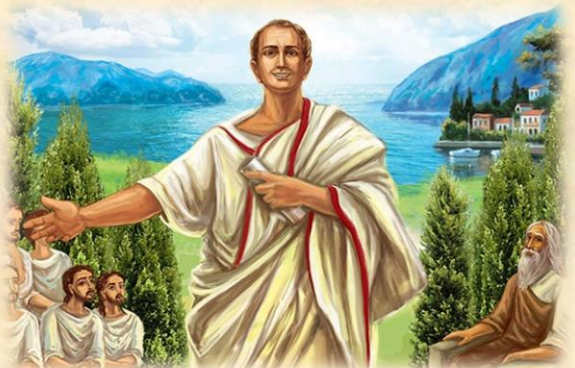
Становлення оратора — шлях непростий, але результат того коштує. Це нам доводить яскравий представник давньоримської еліти публіцистів-політиків — Марк Туллій Цицерон, який багато часу і праць присвятив осмисленню технологій мовної дії на аудиторію задля просування політичних трансформаційних ідей.

Знання і талант допомогли Цицерону посісти місце в першому ряду ораторів та політиків свого часу. Окрім теоретичної підготовки та високого мовно-художнього смаку, його успіх ґрунтувався на умінні впливати на аудиторію, «збуджувати у слухачів пристрасть» і таким чином здобувати прихильників. Цицерон був неперевершеним майстром, який однаково умів викликати у публіки сміх і сльози: жарти його користувалися такою славою, що їх видавали окремими збірками, а жалість та ненависть він збуджував з таким мистецтвом, що коли йому доводилося ділити захисну промову з іншими ораторами (як це часто робили в Римі), на його долю одноставно залишали висновок.

Окрім яскравої публіцистики, Цицерон залишив по собі й інші численні твори, що стали надбанням політичної думки та ораторського мистецтва, науку про яке він мав продовжити та розвинути. Саме Цицерону римська культура

зобов'язана залученням ораторства та риторики до її культурної спадщини. І не лише завдяки промовам, які складав, — справжнім шедеврам мовлення, — а й працям з теорії та практики красномовства.

Як бачимо, нам є на кого рівнятися! Саме Цицерон заклав фундамент для розвитку ораторського мистецтва. І навіть зараз, в третьому тисячолітті, ми згадуємо і погоджуємося з його влучними висловами. Уже з його трактатів постав найповніший образ класичного оратора античних часів: «Першою і неодмінною умовою для оратора є природне обдаровання. Для красномовства необхідна особлива жвавність [гнучкість] розуму й чуття, які мові про будь-який предмет надають оздобу. Це робить прикрашення численним, запам'ятовування — точним і міцним... усе це є дари природи...; якості, дані людині від природи... — швидка мова, звучний голос, сильні легені, міцна статура, склад і вигляд усього обличчя й тіла...; Оратор багатий не лише словами, а й думками». З вимог, які ставить Цицерон до ораторів, видно, що найкращим він вважає оратора всебічно розвиненого і поліфункціонального.

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Зрозуміло, що стати таким оратором непросто. Необхідні не тільки природні дані, освіта та виховання, а й талант. Однак що таке талант у розумінні Цицерона? На це великий оратор відповідає так: «Талант мені потрібен оброблений, як поле, не один раз зоране, а двічі й тричі, щоб тим ліпшими й більшими були його плоди; а обробка таланту — це досвід, це звичка слухати, читати, писати...». Отже, талант оратора — це велика праця над удосконаленням свого власного мовлення, це постійний пошук чогось нового у сфері риторики, адже яким би майстерним не був оратор, кожна проголошена промова — вже за його плечима і, як би не спиралася на попередню наступна промова, вона мусила мати вже щось своє, нове: в темі чи ідеї, повороті думки, логічних ходах, міркуваннях, аргументах, зустрічних спростуваннях, словесних засобах чи несподіваних фігурах. Тому що «ораторське мистецтво не може бути жалюгідним і блідим, а повинне бути приємним і розцвіченим найрізноманітнішими предметами, тому гарному ораторові слід багато про що почути, багато чого побачити, багато чого осмислити і засвоїти, а також багато чого перечитати...».

Аналізуючи вищезазначені вимоги до оратора, я виділила певні правила за якими Ваш публічний виступ буде вдалим. По-перше, потрібно визначити ціль свого виступу та постаратися кожну репліку зводити до мети. По-друге, визначити свою аудиторію, на кого буде розрахована ваша промова. Умовно це можуть бути прихильники, опоненти та ті, хто ще не визначилися. Впливати на кожну із цих груп потрібно по-різному. По-третє скласти тези свого виступу. Приблизно їх повинно бути 5, плюс-мінус 2. Чому так? Це оптимальна кількість

інформації, яку зможуть переварити слухачі. Тези краще записати від руки. Так вони краще запам'ятаються. Але під час самого виступу ними послуговуватися не варто. Не потрібно зазубрювати блоки інформації, адже Ви повинні самі розуміти суть своєї промови. По-четверте, потрібно перевіряти інформацію, з якою будете виступати. Усі дані повинні бути точними. Не обманюйте своїх слухачів. Аргументи оратора — завжди переконливі. Якщо хтось піддасть їх сумніву, то ефект від Вашої промови зійде нанівець. Якщо не впевнені у чомусь, то краще взагалі не розповідайте про це. По-п'яте, кожен окремий слухач повинен винести щось корисне із Вашої промови. Так, це складно, але дуже ефективно. Як досягти цього? Уявіть, як зміниться людина після Вашої промови. Чим Ви їй допоможете у вирішенні проблеми. Від цього і відштовхуйтеся.

Але бувають такі ситуації, коли «щось пішло не так». Наприклад, Ви забули про що говорити. Тож, спитаєте ви: «Як діяти в таких ситуаціях?» По-перше, без паніки. Не хвилюйтеся, це не кінець світу. Можна віджартуватися, адже так Ви знімете напруження в залі. Можна попросити допомоги в аудиторії: «На чому я зупинився?» Так Ви отримаєте зворотній зв'язок,

Візгляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

а найактивніші отримують змогу стати співораторами.

І Ви побачите, чи уважні слухачі. Дуже важливим для аудиторії буде саме Ваше ставлення до цієї ситуації. Ще однією складністю може бути те, що Вам ставлять купу запитань. Тут теж є кілька варіантів. Можете, звісно, по чергово відповісти на всі, якщо Ви їх запам'ятали, вважаєте рівноцінними та є достатньо часу. Але таке трапляється рідко. Можете обрати одне, у якому Ви найкраще розумієтеся. Ви маєте на це повне право, адже у такій ситуації саме оратор диктує правила, та є у цей час лідером аудиторії. Бажано відповідати на запитання розлого – це додасть Вам авторитету в очах слухачів. Але «не лейте багато води» – говоріть цікаво та насичено.

Тож, як бачимо, бути гарним оратором — не дуже просто, але реально. Прикладом цього слугує нам Цицерон, який досяг великого успіху у цій сфері. Він демонстрував зразки високої майстерності в красномовстві і як новатор, і як

еклектик-просвітитель творчості античних мислителів, з доробком яких був чудово обізнаний. А також ґрунтовно вплинув на подальший розвиток риторики та описав найповніший образ класичного оратора.

Корнієнко Аліни, 231 група

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Особливості ораторського мистецтва Цицерона

...Істинний оратор... своїм впливом і мудрістю не лише собі пошукує шану, а й багатьом громадянам, та й усій державі загалом приносить щастя й добробут. (Цицерон)

«Він примушує, а тобі здається просить; суддю захоплює силою, а йому думається, що добровільно за ним слідує. Про все говорить з такою поважністю, що бути протилежної з ним думки за сором вважаєш. Все, що для іншого потребувало б надзвичайного зусилля, у нього тече само по собі; і чим прекрасніша мова, тим помітніші легкість і гнучкість його розуму. У нащадків досягнув такої слави, що ім'я «Цицерон» уже не людину, а саму красномовність означати стало», - так говорив про видатного політичного діяча, філософа, письменника та незрівнянного оратора Марк Фабій Квінтіліан і з його висновком не можна не погодитись.

В чому ж полягає самобутність і унікальність риторичної майстерності Цицерона? Якими є його досягнення?

➤ Цицерон володів широкою теоретичною базою. Завдяки своїм філософським знанням він міг по-новому описувати старі чи загальновідомі предмети. Це один з чинників, який найбільше захоплював натовп, оскільки мислення Цицерона було зовсім іншим і ширшим у порівнянні з масами. Окрім філософської бази, він майстерно володів риторичними навичками: вмів скласти промову так, що у ній одночасно поєднувалась чіткість, впевненість і гнучкість.

➤ Він був перший, хто стилістично вноормував латинську мову. Він окреслив норми розмовної мови освіченої частини римського населення і вдосконалив ораторську промову новими засобами.

➤ Цицерон вмів маніпулювати людськими емоціями. Для античного оратора така навичка була безцінною, адже емоції підсилювали ефективність промови. Якщо потрібно було підкреслити трагічність ситуації, то Цицерон провокував людей на сльози й співчуття. Те саме відбувалося і з позитивними емоціями. Оратор легко розумів, що відчуватиме людина в тій чи іншій ситуації, і завдяки такому контакту з аудиторією він зазнав невмирущої слави.

➤ До Цицерона поширеними були два види промов: аттичний та азіанський. Прихильники аттичного стилю говорили стисло, просто, без поетичних прикрас. Любителі азіанського стилю надавали перевагу образним засобам, говорили урочисто, велично, пишно. Цицерон не робив такого протиставлення. Він створив власний ораторський стиль, який навіки став взірцем красномовства засобами класичної латини. Він поєднав у своєму стилі простоту, безпосередність і пишність, інтелект і почуття, логіку й екстаз.

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

➤ Улюбленим художнім прийомом Цицерона була ампліфікація, перелік з метою емоційного нагнітання звинувачень: «Я стверджую, що в усій Сицилії, такій багатій, такій давній провінції, в якій так багато міст і таких багатих домів, не було ні одної срібної, ні одної корінфської або делонської вази, ні одного дорогоцінного каменя чи перлини, ні одного предмета із золота або слонової кістки, ні одного зображення з бронзи, з мармуру чи слонової кістки, ні одної писаної фарбами або тканой картини, яких би він [Гай Веррес] не розшукав, не роздивився і, якщо вони йому сподобались, не забрав собі».

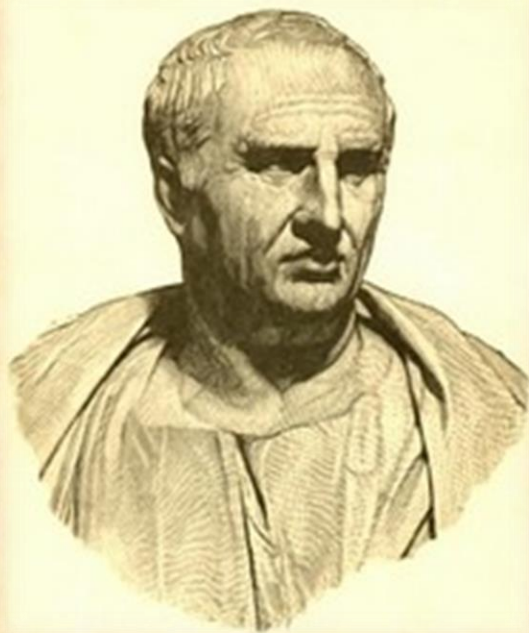
➤ Вважав, що красномовство - вершина науки: «Важкість красномовства. Але це пояснюється тим, що красномовство є щось таке, що дається більш важко, ніж це здається, і народжується з багатьох знань і старань... Насправді, адже тут необхідно

засвоїти найрізноманітніші знання, без яких швидкість у словах є безглуздою й смішною; необхідно надати красу самому мовленню, і не лише відбором, але й розташуванням слів; й усі порухи душі, якими природа наділила рід людський, необхідно вивчити до тонкощів, тому що уся міць і мистецтво красномовства полягають у тому, щоб або заспокоювати, або збуджувати душі слухачів. До всього цього мають приєднатися гумор і дотепність, освіта, достойна вільної людини, швидкість і стислість як у відбитті нападу, так і у нападі, наповненому тонкою вишуканістю й благовихованістю. Крім того, необхідно знати всю історію давнього світу, щоб черпати з неї

➤ риклади; не можна також лишати знайомства з законами й цивільним правом... виконання вимагає стеження за рухами тіла, і за жестикуляцією, і за виразом обличчя, і за звуками та відтінками голосу...». До особи оратора Цицерон висував багато вимог: бути уважним, мати досконалу пам'ять, гартувати волю.

➤ Всі його промови об'єднує чітка структура, зрозумілий виклад матеріалу, аргументованість, обізнаність у темі, пишність стилю. Його перевагою над іншими ораторами можна вважати те, що він нишпорив між фактами і намагався знайти щось, що могло спростувати звинувачення чи будь-які твердження.

Отже, Цицерона можна вважати еталоном ораторського мистецтва, незрівнянним майстром своєї справи, одним із найкращих ораторів, адже, незважаючи на те, чи це була судова, чи політична промова, вони зрештою ставали успішними.

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Ораторське мистецтво у трактуванні відомого давньоримського оратора Цицерона

*Ораторське мистецтво немислиме, якщо оратор не опанував досконало предмет, про який хоче говорити.
Цицерон*

Найбільшим класиком античного красномовства і теоретиком ораторського мистецтва був давньоримський оратор і політик Марк Туллій Цицерон. М. Цицерон широко відомий як оратор, значно менше він відомий як політичний діяч і майже зовсім невідомий як філософ. Такий розподіл "аспектів" його слави не випадково. Як представник ораторського мистецтва і римської літератури, він міцно і на століття увійшов в історію світової культури; як політичний діяч він мав відношення до такої епохи і подій, які нині цікавлять лише І, тим не менш, його філософські твори - особливо ті, які відібрані для цього видання, - мають великий інтерес.

Марк Цицерон володів великими знаннями в риториці і талантом красномовності. Його книга «Три трактати про ораторське мистецтво» популярна в сучасному світі, і теоретичні викладки з неї широко використовують й до сьогодні. Відомий філософ отримав блискучу славу на ораторському терені своїм неперевершеним володінням правилами і прийомами красномовства. На думку М. Цицерона, ораторська мова повинна поєднувати у собі чистоту мови та ясність думок, а мова повинна бути розгорнутою, з вживанням яскравих слів і виразів, які зможуть зачепити слухача та його емоції. Написавши три трактати важливих для мистецтва риторики «Про оратора», «Брут», «Оратор», він розкрив проблеми і дав докладні теоретичні та практичні рекомендації ораторам і філософам. На написання

робіт Марка Тулія спонукало невдоволення риторичною освітою. Він писав про ідеал, зразки, до яких має прагнути кожен, хто вирішив опанувати ораторське мистецтво. Для нього важливим питанням було різнобічний розвиток, знання основ історії, права, філософії. Безглузді промови він вважав головним показником низького рівня кваліфікації.

Три роботи докладно описують структури різних типів промов і закони їх побудови. Наголошується про емоційні та смислові навантаження на різні частини тексту. Письменник вважав, що одних природних талентів мало, для того щоб оволодіти мистецтвом слова і стати хорошим письменником, оратором або поетом. Навчання і відточування майстерності мають більше значення. Три трактати зібрали весь ораторський досвід Марка Тулія. Це не практичний підручник, а художній твір, аналіз історичних подій, особистостей і думки про них.

У трактатах він розмірковує про причини, які вплинули на те, що хороших майстрів слова були одиниці. На його думку: «красномовство - занадто складна наука, що вимагає професійної майстерності і знань». Тексти без наукової підоснови і глибокого сенсу не мають цінності.

М. Цицерон нарікає на те, що красномовство серед усіх наук і мистецтв має найменше представників. І це не випадково. На його думку, справжніх хороших ораторів мало, тому що красномовство - щось таке, що дається важче, ніж

Віогляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

це здається. Красномовство народжується з багатьох знань і умінь. *«Справді, - пише він, - адже тут необхідно засвоїти собі найрізноманітніші пізнання, без яких швидкість в словах безглузда і смішна; необхідно надати красу самої мови, і не тільки відбором, а й розташуванням слів; і всі рухи душі, якими природа наділила рід людський, необхідно вивчити до тонкощів, тому що вся міць і мистецтво красномовства в тому і повинні виявлятися, щоб або заспокоювати, або порушувати душі слухачів. До всього цього повинні приєднуватися гумор і дотепність, освіта, гідна вільної людини, швидкість і стислість, як у відображенні, так і в нападі, пройняті тонким добірністю і вихованістю. Крім того, необхідно знати всю історію давнини, щоб черпати з неї приклади; не можна також забувати знайомства з законами і цивільними правами. Чи потрібно мені ще поширюватися про сам виконання, яке вимагає стежити і за рухами тіла, і за жестикуляцією, і за виразом обличчя, і за звуками і відтінками голосу? .. Нарешті, що сказати мені про скарбниці всіх знань - пам'яті? Адже саме собою зрозуміло, що якщо наші думки і слова, знайдені і обдумані, що не будуть доручені їй на зберігання, то всі достоїнства оратора, як би не були вони блискучі, пропадуть дарма».*

Красномовство для М. Цицерона - це не самоціль, а лише форма політичної діяльності, і доля красномовства нерозривно пов'язана з долею держави. Він вбачав красу мови в її свіжості,

соковитості, ніжності, вченості, шляхетності, привабливості, витонченості. Словесні нагромадження, мова, завітчана надмірно яскравими фарбами, не доставляє тривалого задоволення, притуплює слухачів, дратує їх. Він створив свій власний стиль і вимагав розумного вживання «квітів красномовства». Він продемонстрував глибоке проникнення в сутність ораторського мистецтва, створивши ораторську теорію на основі свого багатого досвіду.

Цицерон вважає, що основа ораторського мистецтва, перш за все - глибоке знання предмета; якщо ж у промові немає глибокого змісту, засвоєне і пізнане оратором, то словесне висловлення - порожня і дитяча балаканина. Красномовство - це мистецтво, але надзвичайне з мистецтв.

Ось як, на думку М. Цицерона, відбувається формування оратора: *«Отже, можна сказати: людині обдарованій, який заслуговує на підтримку і допомогу, ми передамо лише те, чого навчив нас досвід, щоб він під нашим керівництвом досяг всього, чого ми самі досягли без керівника; а краще цього навчити ми не в змозі».* Головне - дар слова, який необхідно розвивати постійно.

Отже, в історію риторики і ораторського мистецтва М. Цицерон увійшов, перш за все, як блискучий і натхненний оратор, який своїми промовами і письмовими творами багато сприяв побудові, оформленні та переконливості публічних виступів своїх колег і послідовників.

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

Погляди Цицерона в майстерні переконання

Не знаю нічого прекраснішого, ніж уміння силою слова приковувати до себе натовп слухачів, притягати їх розташування, направляти їх волю куди хочеш і відвертати її звідки хочеш Цицерон

Для політичного і особливо судового оратора важливо було не так правдиво висвітлити суть справи, скільки викласти його так, щоб судді і публіка, що оточувала судовий трибунал, повірили в його істинність. Ставлення публіки до промови оратора вважалося як би голосом народу і не могло не чинити тиск на рішення суддів. Тому результат справи залежав майже виключно від мистецтва оратора. Речі Цицерона, хоча і були побудовані за схемою традиційної античної риторики, дають уявлення і про тих прийомах, якими він досягав успіху. Цицерон сам зазначає у своїх промовах «безліч думок і слів», в більшості випадків виникає від бажання оратора відвернути увагу суддів від невігідних фактів, зосередити його тільки на корисних для успіху справи обставин, дати їм необхідне освітлення. В цьому відношенні для судового процесу мав важливе значення розповідь, який підтверджувався тенденційною аргументацією, часто збоченням показань свідків. У розповідь впліталися драматичні епідози, образи, які надають промові художню форму. У промові проти Верреса Цицерон розповідає про страту римського громадянина Гавія, якого не мали права карати без суду. Його сікли па площі різками, а він, не видаючи жодного стогону, лише повторював: «Я римський громадянин!». Обурюючись с вавіл-

лям, Цицерон вигукує: «Про солодке ім'я свободи! Про виключне право, пов'язане з нашим громадянством! Про трибунську владу, яку так сильно бажав римський плебес і яку нарешті йому повернули!» Ці патетичні вигуки посилювали драматизм розповіді.

аким прийомом варіювання стилю Цицерон користується, але рідко. Патетичний тон змінюється простим, серйозність - жартом, насмішкою. Визнаючи, що «оратору слід перебільшити факт», Цицерон у своїх промовах вважає закономірною ампліфікаційний прийом перебільшення. Цицерон не цурався і театральних прийомів, які викликали у його супротивників звинувачення в його нещирості, у помилковій слізливості. Бажаючи викликати жалість до обвинувачуваного в промові на захист Мілона, він говорить сам, що «від сліз не може говорити», а в іншому випадку (промову на захист Флакка) він підняв на руки дитину, сина Флакка, і зі сльозами просив суддів пощадити батька. Застосування цих прийомів відповідно до змістом промов створює особливий ораторський стиль. Жвавість його мови купується завдяки користуванню загальнонародним мовою, відсутності архаїзмів і рідкісному вживанню грецьких слів. Часом мова складається з коротких простих речень, часом вони змінюються вигуками, риторичними питан-

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

нями і довгими періодами, в побудові яких Цицерон дотримувався Демосфену. Вони поділяються на частини, зазвичай мають метричну форму і звучне закінчення періоду. Це створює враження ритмічної прози.

У теоретичних працях про красномовство Цицерон узагальнив ті принципи, правила і прийоми, які наслідував у своїй практичній діяльності. Твір *«Про оратора»* у трьох книгах є діалог між двома відомими ораторами, попередниками Цицерона-Ліциній Красс і Марком Антонієм, представниками сенатської партії. Свої погляди Цицерон висловлює в устами Красса, який вважає, що оратором може бути тільки різнобічно освічена людина. В такому оратора Цицерон бачить політичного діяча, рятівника держави в тривожний час цивільних У цьому ж трактаті Цицерон стосується побудови і змісту промови, її оформлення. Чільне місце відводиться мови, ритмічності і періодичності мови, її виголошення, причому Цицерон посилається на виступ актора, який мімікою, жестами домагається впливу на душу слухачів.

Нарешті, в трактаті *«Оратор»* Цицерон викладає свою думку про застосування різних стилів залежно від змісту промови, з метою переконати слухачів, справити враження витонченістю і красою мови, і, нарешті, захопити і схвилювати височиною. Велика увага приділяється періодизації мови, детально викладається теорія ритму, особливо в кінцівках членів періоду.

Дійшли до нас праці оратора мають виняткову історичну і культурну цінність. Уже в середні століття, а особливо в епоху Відродження, фахівці цікавилися риторичними і філософськими творами Цицерона, за останніми знайомилися з грецькими філософськими школами. Гуманісти особливо цінували стиль Цицерона. Близкучий стиліст, вмів висловлювати найменші відтінки думки, Цицерон став творцем того витонченого літературної мови, який вважався зразком латинської прози. В епоху Просвітництва раціоналістичні філософські погляди Цицерона вплинули на Вольтера і Монтеск'є, який написав трактат *«Дух законів»*.

Скляр Ангеліна 231 група

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

«Нетлінні рукописи» риторичної спадщини Цицерона

Істинно красномовний той, хто звичайні речі виражає просто, великі – велично, а середні – помірно.
Цицерон

Марк Туллій Цицерон – один із найвідоміших, найпереконливіших і найвпливовіших давньоримських ораторів. Його діяльність надзвичайно багатогранна. За життя Цицерон випробував себе і в ролі політичного діяча, і філософа, і письменника. Тому, без сумніву, всі ці надбання стали запорукою його успіхів у красномовстві. Риторична спадщина Цицерона складається з 58 промов, 3-х трактатів про ораторське мистецтво «Про оратора», «Брут», «Оратор», листів тощо.

Саме ораторський стиль промов Цицерона, де простота поєднується з пишністю, розум з почуттями, а невимушеність із захопленням, є прикладом для наслідування нам, особистостям такого бурхливого й такого невизначеного третього тисячоліття. Варто зазначити, що у своїх промовах оратор використовував такі художні засоби: ампліфікацію, аналогію, персоніфікацію, патетичне риторичне запитання, анафору й повтор, які робили його виступи доречними, змістовними й цікавими.

У своїй праці «Про оратора» Цицерон створює власний риторичний ідеал для людини-оратора. Якою ж повинна бути ця особистість? *«Ораторське мистецтво немислиме, – стверджував Марк Цицерон, – якщо оратор не опанував досконало предмет,*

про який хоче говорити». Тому, перш за все, хороший оратор повинен бути ознайомлений з найглибшими дрібничками всього того, про що розповідає. Окрім володіння предметом, оратор, за Цицероном, повинен бути уважним, справедливим, загартованим волею, розумним, вихованим, мужнім і обізнаним, а його мовлення – ясним, стислим і виразним. Чи не є суголосними ці думки й зараз? Чи буде аудиторія слухати промовця, який не може зацікавити своїх слухачів, не досконало почерпує історичні факти (соціальні, екологічні, політичні, в залежності від виду промови) або ж ковтає слова? Навряд. Як ви думаєте, чи є повноцінним оратором той, хто не може торкнутися до найпотаємніших куточків людської душі? Ні. І зараз я говорю про щирість, про яку говорив і сам Марк Цицерон: *«Як би ти не був мудрий, а якщо тобі буде холодно, затремтиш».* Щирість та відкритість були, є і будуть неоціненними рисами характеру кожної людини. Тому, безумовно, бути щирим майстрові ораторського мистецтва необхідно. Так як людина, яка ще з дитинства не зрозуміла цінності в щирості слів, буде дещо обділеною й спустошеною, так і оратор, який не зможе зачарувати аудиторію, викликавши у неї посмішки та сльози й переживши їх сам, не зможе вважатися повноцінним промовцем.

У тому, аби бути щирим, немає нічого скла-

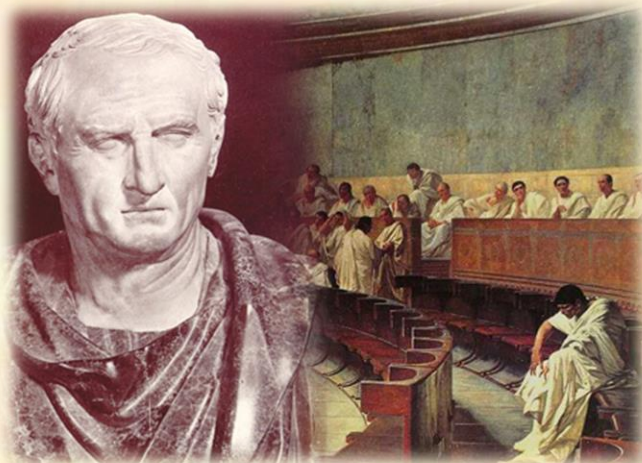

Погляди Цицерона на ораторське мистецтво в контексті риторичної системи третього тисячоліття

дною. Труднощі будуть хіба що в тому, що не всі оратори готові спокійно сприймають цю щирість та відвертість на свою адресу від слухачів. З вище зазначеного речення випливає і така ідеальна ораторська риса як толерантність, якій потрібно вчитися. Ще однією рисою ідеального оратора, на думку Цицерона, є істинність: *«Ми істинно вільні, коли ми зберегли здатність міркувати самостійно, коли необхідність не примушує нас захищати нав'язані і в деякому роді наказані нам думки»*. У сучасному світі цінують тих людей, які мають власні думки, власні переконання..., людей, які мають безліч аргументів для того, аби ці думки вважалися істинними і мали право на вільне існування.

Також Цицерон вважає, що мова є невід'ємним надбанням для кожного оратора є мова, на якій позначається психологічний напрям промови: *«Кому, наприклад, невідомо, що вища сила оратора в тому, щоб запалювати серця людей гнівом, або ненавистю, або скорботою, а від цих поривів знову звертати до лагідності і жалості? Але досягти цього красномовством може тільки той, хто глибоко пізнав людську природу, людську душу та причини, що змушують її спалахувати і заспокоюватися»*.

Врешті-решт, пам'ятаймо про те, що слово існує там, де розуміють його цінність, де його бережуть як святиню. І, якщо Ви хочете, щоб Вас не тільки слухали, а чули й розуміли, говоріть те, що приховує Ваше серце. Виступ, який дивує і бентежить, як океан, який незва-

жаючи на погоду, відганяє хмари й звучить неповторно; виступ, який не руйнує, а зцілює і зігріває, нікого не залишить байдужим.

Історії не тільки читають, їх ще і пишуть – пишуть ті, які не бояться мріяти, які зможуть лишити слід по собі – залюблені у слово, захоплені, розумні і невгамовні, світлі й завжди відкриті особистості. Саме таким був славний оратор Цицерон, який горів, згораючи, і завжди боровся за мистецтво красномовства і демонстрував глибоке проникнення у його значення. Саме він щонайкраще доніс величність цієї науки новим поколінням, опираючись на власний досвід і знання. Тож плекайте науку красномовства і не забувайте: *«Поетами народжуються, ораторами стають»* крізь тисячі злетів і падінь, успіхів і поразок.

Матеріалом для газети стали тексти виступів юних філологів-ораторів — студентів 3-го курсу.

Гол. редактор: Симончук А. В.

Було використано тексти: Шугурової В., Назаренко Ю., Панченко Р., Корнієнко А., Свинолуп О., Тітової Т., Скляр А., Ковтуненко О.

*СумДПУ ім. А. С. Макаренка
2020*

